

FRAFALD FRA ERHVERVSUDDANNELSERNE – MOD EN MERE NUANCERET FORSTÅELSE

Christian Helms Jørgensen & Klaus Nielsen

ABSTRACT

The high dropout rate of students in vocational education and training (VET) has been considered a serious problem in policy of education in the last decade in Denmark as well as in the other Nordic countries. In the Danish VET system only half of the students, who take up a vocational programme, complete the programme. The dropout rate has stayed on a high level despite a large number of initiatives to increase retention. This article argues, that the problem lies not only with the measures to reduce dropout, but also in the conceptualisation of the dropout phenomenon. We examine the concept of dropout and argue that the concept covers a range of different strategies among students in vocational education. Empirically the article is based on a large interview study among vocational students in Denmark. In addition the article is based on international research that uses a process-related concept of dropout, which we connect to research in young peoples' school to work transitions. In this conceptualisation dropout is seen as the result of the interplay over time between the transition system, young people's conditions of life and young people's own strategies and choices.

Keywords: dropout, retention, push-out, vocational education, school-to-work transition.

CHRISTIAN HELMS JØRGENSEN

*PhD, Associate Professor
Institut for Psykologi og Uddannelsesforskning
Universitetsvej 1, 30C.1
DK-4000, Roskilde, Denmark
Phone 0045 46742923 (work)
Phone 0045 4239 5510 (mobile/cell)
E-post: cjhj@ruc.dk*

KLAUS NIELSEN

*PhD, Professor
Psykologisk Institut
Bartholins Allé 9, bygning 1350, lokale 224
8000 Aarhus C, Danmark
Direkte telefon: 0045 87165832
E-post: klausn@psy.au.dk*

INLEDNING

I alle de nordiske lande er der stor politisk interesse for at reducere den andel af en ungdomsårgang, som ikke gennemfører nogen uddannelse ud over den lovpligtige grundskole. Selvom næsten alle unge i Norden fortsætter i en ungdomsuddannelse efter grundskolen, så er det langt fra alle, der gennemfører uddannelsen (Markussen, 2010). En betydelig andel af eleverne afbryder uddannelsen, vælger om eller falder helt ud af uddannelsessystemet. Derfor er der stor interesse for at forstå årsagerne til frafald og for at fastholde flere unge i uddannelserne.

I Danmark opstillede regeringen allerede for 20 år siden, i 1993, en målsætning om at 95 % af en ungdomsårgang skulle gennemføre en ungdomsuddannelse. Denne målsætning kom højt på dagsordenen i forbindelse med den såkaldte Globaliseringsaftale fra 2006. Den handlede om tiltag for at sikre velstand og velfærd i forhold til udfordringerne fra globaliseringen. Planen indebar, at alle erhvervsskoler blev forpligtet til at udarbejde årlige handlingsplaner for øget gennemførelse. Planerne skal indeholde opgørelser over udviklingen i frafaldets omfang og beskrivelse af de indsatser, som skolerne har gennemført for at reducere frafaldet.

De danske ungdomsuddannelser adskiller sig fra de norske og svenske ved at være opdelt i to spor: 1. de gymnasiale uddannelser, som er rettet mod de videregående uddannelser, og 2. erhvervsuddannelser, der generelt ikke giver studiekompetence, men som giver adgang til beskæftigelse på arbejdsmarkedet som faglært. Gennem flere årtier har en nogenlunde lige stor andel af unge begyndt på de to spor, men de seneste 10 år har andelen af unge som begyndt i en erhvervsuddannelse været faldende. Det er i dag knap en tredjedel af en ungdomsårgang, som afslutter en erhvervsuddannelse. Tilgangen til Gymnasiet har været stigende, så omkring to tredjedele af en ungdomsårgang får en studentereksamen, mens 10 % opnår begge typer af kompetencer (UNI-C, 2012). Ti år efter afslutningen af grundskolen har 17 % af de unge ikke gennemført nogen ungdomsuddannelse, og heraf er langt de fleste faldet fra en erhvervsuddannelse.

Det er erhvervsskolerne, som har fået hovedopgaven med at sikre at mindst 95 % af de unge gennemfører en ungdomsuddannelse, da der er adgangsbegrænsning til de gymnasiale uddannelser. Derimod har unge en lovfæstet ret til at blive optaget på en erhvervsuddannelse, når de har afsluttet grundskolen. Erhvervsskolerne modtager derfor en stor del af de unge, som har negative erfaringer med grundskolen eller er belastet af sociale problemer, som gør det vanskeligt for dem at gennemføre en ungdomsuddannelse (Jensen & Larsen, 2011).

Erhvervsuddannelserne er opdelt i skolebaserede grundforløb, som varer mellem 6 måneder og to år, og hovedforløb som hovedsagligt foregår i praktik på en arbejdsplads over typisk 3 år. Det er særligt på erhvervsuddannelsernes grundforløb, som foregår i en erhvervsskole, at frafaldet er stort. Kun omkring halvdelen af eleverne fuldfører det grundforløb, som de starter på. Det er derfor også frafaldet på erhvervsskolerne grundforløb, som har været i fokus for den politiske indsats for at reducere frafaldet.

Artiklens forfattere har deltaget i et større forskningsprojekt (2009-13), som har undersøgt årsagerne til frafaldet og de tiltag, som skolerne kan iværksætte for at begrænse frafaldet. Det har vist sig vanskeligt i projektet at sige noget entydigt om, hvilken effekt forskellige tiltag har i forhold til frafald. Men det har også vist sig, at der er stor uklarhed om fænomenet frafald og begrebet frafald. Det er denne problemstilling, som vi sætter fokus på i denne artikel, hvor vi giver nogle bud på en mere differentieret og nuanceret forståelse af, hvad der gemmer sig bag begrebet frafald. Desuden supplerer vi med nogle resultater fra en nordisk undersøgelse af frafald, som viste store forskelle landene imellem med hensyn til forståelsen af frafald. Hensigten med artiklen er at bidrage til en mere kvalificeret og differentieret forståelse, som kan gøre indsatsen mod frafald mere kvalificeret og effektiv.

Metode i den danske undersøgelse af frafald

Artiklen bygger på en undersøgelse med interviews med 108 elever på 8 udvalgte erhvervsskoler. Alle de udvalgte elever blev interviewet en gang mens de var i begyndelsen af deres grundforløb, mens omkring halvdelen af eleverne blev interviewet igen efter 6 måneder. Undersøgelsen var led i et større forskningsprojekt om frafald i erhvervsuddannelserne med både kvalitative og kvantitative dimensioner (<http://psy.au.dk/frafald/>). Erhvervsskolerne, hvor vi interviewede, blev udvalgt ud fra en første registerbaseret undersøgelse, der kortlagde forskelle i frafaldet på alle erhvervsskoler i Danmark. Det skete ved at korrigere for øvrige forskelle mellem skolerne, blandt andet elevernes køn, alder, etnicitet, familiebaggrund og karakterer fra grundskolen. Formålet var at undersøge om skolernes egen praksis gjorde en forskel i forhold til frafaldet (Jensen & Larsen, 2011).

Udvælgelsen af elever til interviews skete på grundlag af en anden registerbaseret kortlægning af de faktorer, som påvirker den enkelte elevs risiko for frafald, blandt andet forældrenes uddannelse, indkomst, boligform og familiestatus, etnicitet, og elevens fysiske og psykiske velbefindende (Humlum & Jensen, 2010). Vi udvalgte desuden interviewpersonerne i samarbejde med lærerne og forsøgte at dække elevgruppen bredt på uddannelser og indgange og elevbaggrunde, dog med hovedvægt på elever med øget risiko for at falde fra. Målet med udvælgelsen var, at omkring tre fjerdedele af interviewpersonerne skulle være fra etniske minoriteter, minoritetskøn, splittede familier/bor alene eller er på anden måde socialt og psykisk udsatte.

Desuden tilstræbtes det at inkludere en fjerdedel elever med lav risiko for frafald for at få en bredere forståelse af, hvad der skaber engagement i erhvervsuddannelserne – det vil sige ikke kun hos en selekteret minoritetsgruppe. Knap to tredjedele af eleverne (64%) i interviewundersøgelsen var mænd, og hovedparten af eleverne (84%) var fra 16-20 år med en gennemsnitsalder på knapt 19 år. Den anden runde af interviews, påbegyndt i 2010, omfattede 52 elever, som primært var elever, der var vurderet som frafaldstruede ved det første interview.

I forbindelse med interviewene blev der udarbejdet interviewguides, som tog udgangspunkt i centrale antagelser om frafald, hvilket betød at fokus var på elevernes sociale baggrund, deres begrundelser for valg af erhvervsuddannelse, deres oplevel-

ser af skolen og deres forventninger til fremtiden. Den første runde interviews var strukturerede interviews med en varighed på omkring 30 minutter, mens anden runde interviews var af noget længere varighed. Interviewpersonerne fik en skriftlig orientering om rammerne og formålet for interviewet, herunder om principperne for frivillighed, fortrolighed og anonymitet.

Frafald i vores elevgruppe

Det er tankevækkende, at en del elever allerede på interviewtidspunktet har i statistisk forstand "produceret" en del frafald i form af et antal afbrudte forløb. Ud af de i alt 108 elever, som blev interviewet i første runde, havde 49 elever tidligere afbrudt en uddannelse. Heraf havde 18 elever tidligere afbrudt to eller flere uddannelser, så gruppen i alt havde 84 afbrudte forløb bag sig, inden de startede de aktuelle grundforløb (se tabel 1).

Af de 52 elever, som blev geninterviewet, var 8 elever faldet fra deres uddannelse uden at påbegynde ny uddannelse, mens 6 elever havde afbrudt deres uddannelse og var påbegyndt en ny uddannelse. Det betyder, at vi kan tilføje yderligere 14 afbrudte uddannelser i statistikken, således at de 108 elever, som vi har interviewet i forbindelse med denne undersøgelse står for mindst 98 afbrudte forløb. Det afspejler, at vi overvejende udvalgte unge, som var i risiko for at falde fra. Fordelingen af elever i skemaet herunder er således ikke repræsentative for den samlede elevgruppe i erhvervsskolerne, men tegner et billede af den risikogruppe af elever, som vi interviewede.

Tabel 1: Antal frafald hos interviewede elever

Elever	Antal elever	Procent	Samlet antal afbrudte forløb
Elever gået direkte fra folkeskole	59	55%	0
Elever afbrudt 1 uddannelse	31	28%	31
Elever afbrudt 2 uddannelser	10	9%	20
Elever afbrudt 3 uddannelser	3	3%	9
Elever afbrudt 4 uddannelser	1	1%	4
Elever afbrudt 5 uddannelser	3	3%	15
Elever afbrudt mere end 5	1	1%	5
Alt i alt	108	100%	84

Den kvantitative del af projektet undersøgte alle de unge fra en ungdomsårgang, som startede på et grundforløb i en erhvervsuddannelse. Den viste, at 23% af alle de unge under 25 år, der startede på et grundforløb, tidligere havde været i gang med et andet grundforløb (Jensen & Larsen, 2011). Den viste også, at elever der tidligere havde afbrudt en uddannelse, havde en større risiko for senere at falde fra igen. Men et afbrud af en uddannelse indebærer langt fra altid et varigt brud med uddannelsessystemet. Hovedparten af de elever, der afbrød et grundforløb, gen-

nemførte en ungdomsuddannelse indenfor en ti års periode efter afbruddet (Undervisningsministeriet, 2008). Disse tal stiller spørgsmålstejn ved den dominerende opfattelse af frafald som entydigt negativt. De viser også behovet for en mere nuanceret forståelse af de unges valg og strategier, der gemmer sig bag den statistiske kategori 'frafald'.

FRAFALD: OMVALG, FRAVALG ELLER NYT TILVALG

I det følgende vil vi benytte resultater fra vores interviewundersøgelse til at beskrive nogle af de forskellige strategier og begrundelser hos eleverne, der gemmer sig under betegnelsen frafald. Gennem vores interviews fik vi indblik i den processuelle dimension af frafaldsprocessen, både elevernes tidligere erfaringer og deres fremadrettede planer. Ved den processuelle dimension af frafaldsprocessen forstår vi frafald som resultatet af en længere proces frem for alene at fokusere på frafaldshændelsen. Indledningsvist vil vi overordnet skelne mellem at eleverne selv fravælger en uddannelse og at eleverne bliver fravalgt af uddannelsen. Dernæst vil vi fokusere på forskellige grunde til valg, som vi vil opdele i fravalg og omvalg.

At vælge fra eller at blive fravalgt

Der er en gruppe elever, som vælger en uddannelse, men bliver fravalgt af uddannelsen, fordi de ikke kan få en læreplads. Det gælder blandt andet mange unge fra etniske minoriteter, som for eksempel en elev, Mirko, som er født i Kroatien, fortæller:

"Det var et fint grundforløb, og jeg lærte rigtigt meget om mekanik og biler og var ude i praktik. Så spurgte jeg om, jeg kunne komme derud i en læreplads. Så siger de: "det kunne vi godt snakke om", men så lige pludselig siger de, at der er ikke behov for nogen lærling. Men en uge efter tager de en elev fra min klasse, som ikke har været der eller noget. Så får han en praktikplads der. Så går jeg ind og spørger: "Hvorfor det? I havde jo sagt I ikke havde brug for nogen." Jamen, det kunne de ikke give mig en forklaring på, det kunne de jo ikke lige svare på. ... Måske hans far kender en eller anden. Og så sender han en af sine ind, jo. Så jeg tænker det på den måde. For jeg mener ikke, at folk er så racistiske. Det håber jeg ikke i hvert fald."

Mirko afbrød mekanikeruddannelsen og var startet på et nyt grundforløb, da vi interviewede ham. Da vi skulle geninterviewe ham, var han også faldet fra dette forløb. Elever fra etniske minoriteter har en større risiko for at falde fra, blandt andet fordi de mangler de sociale netværk, der giver adgang til praktikpladser, og fordi de bliver diskrimineret af virksomhederne (Slot, 2008).

De danske erhvervsuddannelser er organiseret som vekseluddannelser, hvor eleven skal have en praktikplads (læreplads) for at fortsætte i hovedforløbet. Det er primært elevens egen opgave at finde en praktikplads, så der er lagt et stort ansvar på elevens skuldre for at få uddannelsen til at hænge sammen. I juni 2011 var der registreret over 11.000 elever, som søgte praktikplads efter at have gennemført grundforløbet (Undervisningsministeriet, 2012). Mange elever opgiver at gennemføre den erhvervsuddannelse, som de er startet på, fordi de ikke kan finde en praktikplads.

Når eleverne forgæves har søgt læreplads i en periode, afbryder de uddannelsen, fordi der ikke er mulighed for skolepraktik indenfor området, eller fordi der er kvoter på pladserne i skolepraktik. Skolepraktik er muligheden for at gennemføre praktikken på en erhvervsskole frem for på en virksomhed. Der er endvidere en tendens til at eleverne af faglige og økonomiske grunde ikke ønsker at påbegynde en skolepraktik. Nogle falder fra under den to måneders karensperiode, der er en forudsætning for at få adgang til skolepraktik. Eleverne kan også blive fravalgt, fordi de ikke opfylder de krav, som skolerne stiller for at få adgang til skolepraktik. Det er de såkaldte EMMA-kriterier, der betyder, at eleverne skal være erklæret egnede, mobile geografisk, mobile fagligt og aktivt praktikpladssøgende. Eleverne skal således være parate til at tage en praktikplads indenfor et andet fag, end det de ønsker, og rejse til en anden landsdel for at tage en praktikplads. En del af frafaldet på erhvervsuddannelserne skyldes således ikke, at eleverne fravælger uddannelsen, men at eleverne bliver fravalgt i konkurrencen om et begrænset antal uddannelsespladser.

Frafald som et individuelt valg?

Der er også konkurrence mellem eleverne i forbindelse med undervisningen. Mange elever fortæller i interviewene, at det er svært at få hjælp og opmærksomhed fra lærerne. Undervisningsformen og klassestørrelsen betyder, at lærerne ikke har tid nok til at instruere og undervise alle de elever, der har behov for hjælp. Eleverne i interviewundersøgelsen fremhæver en tendens til, at nogle lærere prioriterer de elever, der identificeres som fagligt motiverede og som har en aftale om læreplads, mens andre elever overlades til sig selv. En elev, Torben, der havde afbrudt uddannelsen til snedker, fortalte: *"Vi havde værksted, og så fik vi nogle opgaver, vi skulle lave i træ. Og så kunne vi eventuelt spørge læreren, hvis der var noget, vi ikke helt forstod. Men der var jo tit mange, der ikke helt forstod det, så det var svært at komme til læreren. Og så stod jeg nogen gange og lavede ikke noget i en halv time."*

Oplevelsen af ikke at blive set og anerkendt, kan bidrage til, at de mest uafklarede og socialt svage elever mister deres i forvejen skrøbelige engagement, fordi de ikke får opmærksomhed og støtte fra lærerne.

En del af de elever, som forlader en uddannelse, vælger ikke selv at afbryde den, men bliver smidt ud af uddannelsen. Nogle elever bliver anbefalet at stoppe i forbindelse med den realkompetencevurdering, som finder sted de to første uger af grundforløbene (se Grønberg, 2013 – under udgivelse). I interviewundersøgelsen angiver eleverne selv en række grunde til, at de eller andre elever er blevet smidt ud. En af de mest gennemgående grunde til udsmidning er, at eleverne har for stort fravær. Det er typisk, at hvis eleverne har mere end 10 % fravær, så får de en advarsel, og hvis de samlet set får tre advarsler, så bliver de smidt ud. Der er forskellig praksis med hensyn til at registrere og sanktionere fravær både mellem de enkelte uddannelser på en given skole, og skolerne imellem inden for samme uddannelse. En mekanikerelev fortæller eksempelvis *"Hvis du kommer til at gå ind i en klasse med hue på, så får du en times fravær, eller, hvis du kommer for sent, så er der*

fravær. Et minut for sent, så bliver du taget med en times fravær”, mens en anden elev fra en anden skole og fra en anden uddannelse (frisør) fortæller ”*Det er ikke så skrap det fravær der bliver ført heroppe, folk kan sagtens blive væk uden det bliver ført ned, det er ikke altid de har den der protokol med*”. Disse forskelle har betydning for hvor mange elever, der smides ud på de forskellige uddannelser. Der gives også andre begrundelser for udsmidning end fravær, eksempelvis for stor passivitet, hærværk, opgavesnyd og disciplinære forseelser som stofmisbrug og slagsmål. Det støttes af international forskning i frafald, blandt andet Rumberger (2011) som peger på, at en del af de elever, der falder fra uddannelserne i USA skyldes, at de direkte eller indirekte bliver smidt ud af uddannelserne.

I den politiske diskurs betragtes frafald som en individuel hændelse, der sker som konsekvens af den enkelte elevs eget bevidste valg. Som beskrevet sker frafald dog ikke altid som følge af et individuelt og bevidst valg, men også som følge af strukturelle forhold, skolens organisering af undervisningen samt regler og krav fra skolens side, som nogle elever har svært ved at overholde. Derfor kan frafald ikke kun betragtes som en konsekvens af bevidste, individuelle valg.

Fravalg eller omvalg

I dette afsnit vil vi beskrive nogle af de aktive valg, som eleverne foretager i forhold til frafald. Her vil vi skelne mellem fravalg og omvalg. *Fravalg* indebærer, at eleverne har fravalgt en uddannelse uden at have nogen anden uddannelse eller et andet arbejde i tankerne. Vi vil videre skelne mellem afklarede og uafklarede fravalg. De *afklarede* fravalg er begrundet i forhold på skolen eller elevernes personlige liv, som for eksempel at de ikke kunne finde en praktikplads og derfor har fravalgt uddannelsen. De *uafklarede* fravalg knytter sig til, at eleverne ikke får løst deres grundlæggende problemer, når de fravælger en uddannelse, og at der er en tendens til, at de tager problemerne med sig, når de bevæger sig videre til den næste uddannelse.

Omvalg betegner derimod, at eleverne afbryder en uddannelse, fordi de tilvælger en anden uddannelse eller et arbejde. Der kan være forskellige former for omvalg. *Afklarede* omvalg betegner, at eleverne blot skifter til en anden uddannelse, som de synes er mere interessant, end den de først startede på. Der kan også være tale om *strategisk* omvalg, hvor eksempelvis elever, der ikke kan få en læreplads, vælger et andet grundforløb for dermed at kvalificere sig til deres ønskejob eller en ønsket læreplads.

Afklarede fravalg

En del elever beskriver deres frafald som resultatet af et bevidst fravalg af uddannelsen. Der er både positive og negative versioner af dette fravalg. For nogle elever er det en positiv erfaring at blive afklaret om, at de ikke har interesse i en bestemt uddannelse. Det danske uddannelsessystem kræver, at unge meget tidligt vælger en specifik uddannelse og erhverv, hvis de ikke vælger gymnasiet. Derfor vælger en del unge en erhvervsuddannelse for at afprøve deres egne interesser og muligheder i praksis. Det kan være en prøvehandling, et foreløbigt og betinget valg. Et

afbrud af uddannelsen er dermed ikke nødvendigvis noget nederlag, men kan i stedet være en erfaring, som kvalificerer deres uddannelsesvalg.

En elev, Torben, fortæller at han fravalgte uddannelsen til bygningsnedker efter at have gennemført grundforløbet, fordi den ikke svarede til hans forventninger: *"Jeg troede, at faget var lidt anderledes. Nu er det jo sådan rigtigt, at man meget sætter vinduer op. Jeg troede, det var mere med at man lavede kreative ting, sådan ligesom sløjd i folkeskolen. ... Jeg har også i baghovedet, at jeg skal være billedskærer måske eller gravør ..."*. Han beskriver forløbet som en positiv oplevelse, fordi det gav ham lyst til at gå i skole igen, efter at han havde været skoletræt fra 7.klasse i grundskolen. Han vil nu tage en studieforberedende uddannelse, hf¹. Han siger om sin begrundelse for dette valg: *".. Det er jo, fordi jeg ikke helt ved, hvad jeg skal være. ... Det giver flere muligheder, hvis jeg har hf. Og så har jeg også mere tid til at tænke over, hvad jeg skal være, mens jeg laver noget."*

Der findes også en del elever, for der afbryder uddannelsen på grund af negative oplevelser, og hvor afbrydelsen indebærer en skuffelse eller et nederlag. Det kan skyldes oplevelser af ikke at passe ind i det sociale miljø i klassen. Det kan skyldes, at de har oplevet mobning eller at de har konflikter med en lærer eller en leder. Det kan også skyldes, at de finder at det faglige niveau er for højt eller for lavt.

Uafklarede fravalg

De elever, der har den længste frafaldskarriere, er typisk elever, der har store personlige og sociale problemer. Disse elever skifter ofte fra skole til skole, hvor de afbryder en uddannelse og påbegynder en ny, uden at de får løst deres problemer. Et eksempel på denne problemstilling finder vi i interviewet med Ronny. Han har tidligere været i gang med syv forskellige uddannelser. Ved det første interview var Ronny fortsat elev på frisørlinjen, men ved andet interview var han droppet ud igen. Han fortæller om denne frafaldskarriere:

"Efter folkeskolen, da startede jeg faktisk også på frisøruddannelsen, men så gik jeg kun der i en måneds tid og så droppede jeg ud i en tiende klasse. Så gik jeg der et par måneder. Så droppede jeg ud og så gik jeg på nogle produktionsskoler forskellige steder i landet, og så gik jeg på Niels Brock handelsgymnasium i København og så handelsskolen i Silkeborg og så malerskolen, Teknisk skole i Silkeborg. Så arbejdede jeg lidt og så har jeg taget en tiende klasse på VUC [VoksenUddannelsesCenter]. Halvdelen i Horsens og halvdelen i Silkeborg."

Det andet interview med Ronny foregår på en institution for unge med misbrugsproblemer, og han indrømmer nu, at *"... jeg har drukket og festet en tand for voldsomt til, at jeg kunne satse på de skoler, jeg gik på"*. Ronny havde oparbejdet et alvorligt hashmisbrug, som han havde vanskeligt ved at komme ud af, og som han har forsøgt at skjule for sine omgivelser. Flere af de elever med store personlige problemer, som vi har interviewet, har ikke søgt skolen om hjælp, fordi de ikke forventede at skolen kunne hjælpe dem med deres problemer.

Afklarede omvalg

For en del elever er afbrydelsen af en uddannelse et afklaret og bevidst omvalg. De er startet på en uddannelse, men finder ud af, at det ikke er den type af arbejde, som de ønsker at beskæftige sig med i fremtiden. De betragter ikke frafaldet som en negativ hændelse, men de oplever derimod, at deres erfaringer med den oprindeligt valgte uddannelse var værdifulde i forhold til at vælge en ny uddannelse på et mere afklaret grundlag. En del elever beskriver, at de har et positivt syn på de omvalg, de har foretaget, og ser det som en del af en personlig udviklingsproces. Ulla er 23 år gammel og går på et mediekursus. Hun har tidligere været i gang på et social og sundhedsforløb, på en gymnasial uddannelse, hf, på en produktionsskole og på et voksenuddannelsescenter. Hun fortæller:

”Jamen, jeg vil sige, jeg har udviklet mig rigtig rigtig meget. Jeg har altid været sådan en lidt genert pige, hvor at jeg så ved hjælp af, bl.a. mest produktionsskolen tror jeg, kom videre og lærte nogle flere mennesker at kende, turde sige noget og sådan. Altså, det er rart at have prøvet lidt af hvert, synes jeg faktisk godt nok, så er det noget med, at jeg har været stoppet halvvejs, men alligevel har jeg jo fået nogle erfaringer, og så ved jeg at, det er måske det jeg gerne vil, eller det er måske slet ikke det jeg vil. Altså”.

De unge, som efter folkeskolen vælger en gymnasial uddannelse, kan udskyde det mere specifikke valg af deres fremtidige erhverv til efter studentereksamen. De unge, der starter en erhvervsuddannelse, tvinges til et tidligt erhvervsvalg. Men mange af dem har ikke forudsætninger for at vide, hvad det indebærer at tage en specifik erhvervsuddannelse som industritekniker, web-integrator eller serviceassistent. Og der kan ofte være langt fra de billeder, som kan hentes fra medierne af arbejdet som for eksempel kok og den realitet, som uddannelsen indebærer.

En del af de unge, som starter på et grundforløb, har ikke afklarede intentioner om at gennemføre en hel uddannelse inden for fagområdet. Vores interviews på to handelsskoler viser, at mange elever på det toårige merkantile grundforløb indenfor handel og kontor (hg), har planer om at skifte til en helt anden uddannelse. Mange bruger det toårige hg-forløb som en afklaringsperiode eller en mulighed for at forbedre skolekundskaber med henblik på en eventuel senere gymnasial uddannelse (især hhx²). For en del elever er valget af erhvervsskolen negativt begrundet: De kunne ikke komme ind på gymnasiet, men har ikke klare planer for, hvad de vil bruge det merkantile grundforløb til. Kun halvdelen af de elever, som faktisk gennemfører et toårigt merkantilt grundforløb, er efter to år startet i et hovedforløb (New Insight, 2008).

Strategiske omvalg

En del af de elever, der ikke kan få en praktikplads, vælger at droppe ud af deres uddannelse for at vælge et andet grundforløb, der kan opkvalificere dem til at få en praktikplads inden for den uddannelse, som de oprindeligt valgte. Der er en del af disse strategiske omvalg i vores interviewmateriale. Det er for eksempel Anders, der begrundet sit valg af struktørlinjen med, at han tidligere har taget grundforløbet som anlægsgartner uden at finde en praktikplads. Da han bliver spurgt, hvorfor han har valgt struktørlinjen, siger han:

”Det er på grund af at jeg har taget grunduddannelsen til anlægsgartner, og så har jeg haft en del problemer med at finde en læreplads, og så ta’r jeg så det her midlertidigt, fordi jeg ikke gider være derhjemme og bare sidde og kigge ud i luften, Og så tænker jeg det her er et godt alternativ, fordi at struktør har meget med det at være anlægsgartner.”

Ved at supplere med struktørfaget forfølger Anders sin drøm om at blive anlægsgartner. Ved det andet interview fortæller Anders, at han rent faktisk har fået en praktikplads som anlægsgartner bl.a. fordi han har suppleret sine kvalifikationer fra grundforløbet som anlægsgartner med kvalifikationer fra struktørlinjen.

Frafald som negativt?

Mere generelt kan det undre, at frafald og afbrud af uddannelse helt overvejende fremstilles som et negativt fænomen. Det er paradoksalt, fordi frafald og omvalg i mange andre sammenhænge betragtes som noget positivt. På det arbejdsmarked som uddannelserne forbereder til, betragtes fleksibilitet, mobilitet og jobskifte som positive kvaliteter. Der er en forventning om at alle skal udvikle sig, komme videre i karrieren og undgå at gro fast i et givet job.

Det er desuden fra politisk side en forventning om at både læring og uddannelse skal være livslang. De hastige forandringer på arbejdsmarkedet kræver at vi til stadighed vender tilbage til uddannelsessystemet og deltager i efter- og videre uddannelse.

Vi lever i et senmoderne samfund som er kendetegnet ved omskiftelighed og forandringer. Vi skifter biler, hus, job, kone, ægteemand og får nye delebørn og papmødre/fædre uden at det giver anledning til at det betragtes som et stort problem. I den herskende diskurs om uddannelse betragtes frafald som negativt, mens i andre sammenhænge som eksempelvis i ægteskabet og parforholdet er frafald ikke nødvendigvis et (samfundsmæssigt) problem, som der bruges mange kræfter på at minimere.

Det senmoderne forandrer sig stadigt mere og stadigt hurtigere fra generation til generation, og derfor kan de unge i stadig mindre grad bruge deres forældres erfaringer til at håndtere de mange valg og muligheder, der viser sig ved afslutningen af folkeskolen (Hodkinson & Bloomer, 2001; Heinz, 2001). Derfor er flere unge i dag henvist til på egen hånd at afsøge uddannelsessystemets mange muligheder og afprøve deres egne spirende interesser og potentialer for at kunne træffe et valg, som de oplever som ’rigtigt’. I det lys kan mange unges valg af uddannelse betragtes som led i deres afsøgning af uddannelsessystemets muligheder og deres egne interesser og potentialer.

Frafald: hændelse eller proces?

Den politiske interesse for frafald har et stærkt fokus på de statistiske opgørelser af frafaldet og de økonomiske omkostninger ved frafald. Tilskuddet og styringen af erhvervsskolerne bygger på opgørelser af, hvorvidt eleverne enten er faldet fra eller har gennemført. Frafall forstås som en afgrænset statistisk hændelse, som et skifte fra kategorien ’i gang’ til kategorien ’afbrudt’. Den processuelle dimension af

frafaldet bliver dermed usynlig. Når frafald ses som en isoleret hændelse, så tabes forståelsen for de længerevarende udviklingsforløb og akkumulerede erfaringer, som oftest ligger bag et frafald. Dette tab skaber en række problemer for diskussionen af frafald.

Et centralt problem i frafaldsforskningen er, at der ikke eksisterer noget ensartet begreb for frafald. Det gælder internt i Danmark som påpeget i det danske forskningsprojekt om frafald, som denne artikel bygger på. Det gælder også i undersøgelsen af frafald i de nordiske lande (Markussen, 2010). I Finland forstås frafald i relation til marginalisering og måles på antallet af unge (15-25 år), som står udenfor både uddannelse og arbejdsmarked. I Norge defineres frafald oftest som de elever der ikke har gennemført en uddannelse fem år efter en påbegyndt ungdomsuddannelse. I Sverige forstås frafald generelt som afbrud af en gymnasial uddannelse uden blik for om uddannelsen senere genoptages (Markussen, 2010).

I Danmark skelner Undervisningsministeriet (nu Ministeriet for Børn og Unge) ikke mellem afbrud, skift af uddannelse og varige frafald. De elever, som blot skifter til et andet grundforløb, tæller som frafaldne på samme måde som den elev, der forlader uddannelsessystemet for bestandigt og bliver del af den såkaldte 'restgruppe'. Der findes kun få undersøgelser i dansk sammenhæng, der beskæftiger sig med denne problematik. Nogle undersøgelser (EVA, 2009; DCUM, 2006) anvender begreberne „*frafald med/uden omvalg*“ og „*frafald med/uden perspektiv*“ til at skelne mellem de unge, der starter på en anden uddannelse efter et frafald, og de unge der helt forlader uddannelsessystemet.

Undervisningsministeriets opgørelse viser, at 60 % af de elever, der afbryder en erhvervsuddannelse, påbegynder en anden uddannelse indenfor ti år efter afbruddet af en erhvervsuddannelse (Undervisningsministeriet, 2008, s. 67). Også udenlandske undersøgelser indikerer, at en betydelig andel af de elever, der tælles som frafaldne i erhvervsuddannelserne, reelt blot skifter uddannelse (Glaesser, 2006).

I forhold til det politiske mål om de 95 % anvendes i Danmark oftest en prognose for, hvor mange der forventes at fuldføre en ungdomsuddannelse 25 år efter afslutning af grundskolen, den såkaldte 'profilmodel' fra UNI-C (2011). Den viser ikke de unges faktiske, historiske uddannelsesmønstre, men de forventede mønstre ud fra de unges nuværende valg og veje i uddannelsessystemet. Denne opgørelse giver tal for, hvor mange der forventes varigt at forlade uddannelsessystemet uden afsluttet ungdomsuddannelse. Det er denne 'restgruppe', som betragtes som det virkelige problem i frafaldsdiskussionen, fordi behovet for ikke-faglært arbejdskraft forventes at falde markant (AE Rådet, 2008). Denne såkaldte 'restgruppe' er opgjort til 12 % af en ungdomsårgang, når der måles 25 år efter afslutning af grundskolen (9.klasse). Men tallet er 29 %, hvis man måler efter 5 år, som det fremgår af tabel 2. En betydelig andel af de unge, som falder fra en ungdomsuddannelse, genoptager altså en ungdomsuddannelse og gennemfører den mere end fem år efter at de falder fra. Det viser noget om vanskeligheden ved at skelne mellem den problematiske gruppe af varige frafald (restgruppen) og den gruppe som blot skifter til en anden uddannelse.

Tabel 2: Andel af en ungdomsårgang, som ikke har gennemført en ungdomsuddannelse 5-25 år efter 9.klasse (restgruppen).

5 år efter 9. klasse	10 år efter 9. klasse	15 år efter 9. klasse	20 år efter 9. klasse	25 år efter 9. klasse
29 %	16 %	13 %	12 %	12 %

Kilde: UNI-C databanken hentet 11.7.2013

Samtidig er det problematisk at betragte alle i 'restgruppen' som socialt marginaliserede. Flere opgørelser har vist, at to tredjedele af de unge, der ikke havde gennemført en ungdomsuddannelse ('restgruppen'), da de var 25 år gamle, var i beskæftigelse fem år senere (Møberg, 2010). Det indikerer, at mange af de, som afbryder en ungdomsuddannelse, foretrækker at få et arbejde, og at det også lykkes for dem. Selvom de har en højere risiko for arbejdsløshed, opnår hovedparten af dem trods alt at få beskæftigelse. Disse pointer peger på, at frafald ikke kan forstås som en enkeltstående hændelse, men må forstås i et længere udviklingsperspektiv, med en processuel frafaldsforståelse. Det gælder både med hensyn til de forudgående erfaringer og udviklingsprocesser, som resulterer i at en elev afbryder sin uddannelse, og med hensyn til de efterfølgende processer som afgør om vedkommende senere genoptager en uddannelse.

Den processuelle frafaldsforståelse

I den processuelle forståelse ses frafald som en akkumulerende proces, som ofte forløber over lang tid, hvori der ofte indgår skolemæssige nederlag. Denne sociopsykologiske proces tematiseres i den internationale forskning på forskellige måder, enten som en proces med faldende engagementet ('*disengagement*', Finn, 1989; Newman et al., 1992), som en tiltagende fremmedgørelse ('*alienation*', Case, 2007) eller som en følge af tilbagetrækning fra skolen ('*withdrawal*', Rumberger, 2004). Et fald i engagement kan ske både i formel forstand (i forhold til skolen som formel institution) og i mere uformel forstand (i forhold til de uformelle personlige relationer på skolen – kammerater etc.). Empirisk er der god støtte til en forståelse af, at frafald ikke er en pludselig beslutning, men derimod en konsekvens af en række skoleerfaringer, som har hobet sig op over en længere periode og kommer til udtryk som enten et lavere engagement i uddannelsen eller en tilbagetrækning fra uddannelsen. En række etnografiske skolestudier har vist, at udviklingen af negative holdninger til skolen, eller en egentlig 'anti-skole-kultur' hos unge, kan være et resultat af en vedvarende oplevelse af ikke at blive hørt og anerkendt i skolen. Det kan være kombineret med en social baggrund, der ikke tillægger skoleuddannelse stor værdi (Hargreaves, 1967; Willis, 1977). Flere longitudinale studier viser, at børn, der tidligt i deres skolegang har et lavt engagement i skolearbejde og ikke præsterer godt, viser tegn på mistrivsel i skolen og har en langt større tendens til at falde fra sammenlignet med elever, der ikke viste disse tegn (Alexander et al., 1997; Alexander, et al., 2001; Barrington & Hendricks, 1989; Garnier et al., 1997; Jimerson et al., 2000; Rumberger, 2004). Der er tale om undersøgelser, som indikerer, at frafaldsprocessen i kimform tager sin begyndelse allerede meget tidligt i elevernes uddannelsesmæssige karriere. Nogle undersøgelser peger på, at denne

proces meget vel kan have taget sin begyndelse i de første klasser i grundskolen (Entwistle, Alexander & Olson, 1997), med det kan af metodemæssige grunde være vanskeligt præcist at sige, hvor tidligt frafaldsprocessen tager sin begyndelse. Der er dog ingen tvivl om, at der her peges på en negativ udviklingsdynamik, hvor et samspil af flere belastende livsvilkår over tid fører nogle unge i retning af en tilbagetrækning fra skolen som institution. Disse pointer betyder, at det kan være frugtbart at se fænomenet frafald i sammenhæng med unges samlede forløb gennem uddannelsessystemet og frem mod arbejdsmarkedet.

Frafald og overgange

Studier af unges overgange mellem uddannelsesinstitutioner og arbejdsliv kan på flere måder supplere forskningen i frafald. Forskningen i frafald og fastholdelse (*drop-out/retention*) har fokus på elevernes relation til en given uddannelsesinstitution, og kan udpege nogle af de kontekstuelle forhold der bidrager til at eleverne enten gennemfører eller afbryder deres uddannelse, mens forskningen i overgange (særligt *'school to work transitions'*) anlægger et helhedsperspektiv på unges veje fra grundskolen gennem ungdomsuddannelser og ud på arbejdsmarkedet (Raffe, 2008; Heinz, 2001; Walther, 2006). Ligesom det processuelle frafaldsbegreb er interessen her at forstå uddannelsernes rolle i unges livsforløb i et længere tidsperspektiv, og ikke kun at se på frafald i forhold til den enkelte uddannelse. For det første ligger der i den dominerende forståelse af begrebet frafald ofte et normativt ideal om en direkte og lineær gennemførelse: afbrud og frafald betragtes som problematiske afvigelser fra en fastlagt vej gennem uddannelsessystemet (Hodkinson & Bloomer, 2001). Internationalt er der dog en tendens til at unges vej fra grundskolen, gennem uddannelsessystemet og frem til en varig placering på arbejdsmarkedet bliver stadig mere forlænget og kompleks (Heinz, 2001). De unge skifter mellem forskellige uddannelser, tager pauser, har midlertidige jobs og går ud og ind af uddannelsessystemet. Selv om dette indebærer flere 'fracfald' fra uddannelser, så fører det for de fleste til en afsluttet uddannelse eller kompetencer, der sikrer beskæftigelse på arbejdsmarkedet. Afbrud og skift af uddannelse er blevet så almindeligt, at et bredere blik på unges overgange er nødvendigt for at forstå, hvad der adskiller de brudte, men vellykkede livsforløb fra de problematiske forløb, der på længere sigt fører til marginalisering. Det peger på behovet for forskning med et længere longitudinalt design, som kan belyse dynamikkerne i de unges livsforløb ud og ind og igennem uddannelsesinstitutionerne.

For det andet så sker de fleste frafald fra uddannelser i forbindelse med overgange mellem forskellige niveauer og systemer. I de danske erhvervsuddannelser sker frafaldet overvejende ved starten af grundforløbene og ved overgangen til hovedforløbene (Jørgensen, 2009). Overgange indebærer statuspassager med øget usikkerhed og risici for at miste orienteringen, vælge forkert eller for ikke at blive inkluderet socialt på den nye uddannelse (Heinz, 2001). I forhold til indsatsen for at få flere til at gennemføre en ungdomsuddannelse, er det derfor vigtigt ikke kun at se på frafaldet fra den enkelte uddannelse, men at have fokus på overgangene mellem de forskellige uddannelser og uddannelsesstrin. Det betyder, at indsatsen mod frafald ikke kan nøjes med at se på den enkelte uddannelsesinstitutionens praksis, men må

inddrage de netværk af øvrige aktører og institutioner, som bidrager til at sikre de unge overgange: kommuner, vejledningsinstitutioner, familierådgivere, misbrugskonsulenter, jobcentre, den kriminalpræventive indsats, m.v.

For det tredje har den politiske interesse for frafald fokus på gennemførelsen af en given uddannelse, og det som foregår *indenfor* uddannelsessystemets rammer. Men både vores undersøgelse af frafald og international forskning viser, at unges afbrud af uddannelser ofte er relateret til forhold og begivenheder i livet udenfor skolen, til de øvrige overgange i unges livsforløb: deres skifte af familiær status, deres overgang fra hjemmeboende til udeboende, lokalitet, deres overgang fra en identitet som barn/ung til en voksenidentitet, skifte af fritidsaktiviteter og kammeratskabsgrupper, m.v. (Rumberger, 2004; Hodkinson & Bloomer, 2001). En kvindelig elev vi interviewede på et grundforløb, Asma, som har rødder i Palæstina, fortalte at hun havde problemer med at flytte fra sine forældre, hvor de boede i alt seks personer i en treværelses lejlighed, og hvor det var svært at læse lektier. Hun fortalte også om sin storesøster: *"Hun tog jo HTX³, to år ikke, og så droppede hun faktisk også UD [højt], fordi at hun blev forlovet og blev optaget med det, og så gad hun nærmest ikke mere."* Ved at udvide blikket fra frafald til at se på samspillet mellem unges multiple overgange kan forskningen indfange nogle af de begivenheder i unges øvrige liv, som medfører at de ikke gennemfører en uddannelse.

Endelig kan studier af unges overgange synliggøre de institutionelle rammer. Som vi har påpeget, skyldes en betydelig del af frafaldet uddannelsernes institutionelle struktur og skolernes praksis. I de danske erhvervsuddannelser handler det blandt andet manglen på praktikpladser og de særlige vilkår som en vekseluddannelse byder eleverne. Disse vilkår er helt anderledes i det svenske overgangssystem, hvor alle unge indtil 2011 har gået sammen i en udelt gymnasieskole (SOU, 2011:72; Lundahl, m.fl., 2010) eller i Norge, hvor alle unge går sammen de første to år i den 'videregående oplæring' (Olofsson, 2008). Selvom frafald betragtes som et betydeligt politisk problem i alle nordiske lande, så er årsagerne til og lokaliseringen af frafald på mange områder forskellige på grund af forskelle i den institutionelle arkitektur. Studier af overgangssystemer og frafald i de nordiske lande viser, at overgangsmønstrene er forskellige særligt i ungdomsuddannelserne og at de risici for frafald og marginalisering, som er indbygget i systemerne, er placeret forskellige steder (Olofsson, 2008; Markussen, 2010).

Når frafaldet er meget stort netop på de danske erhvervsuddannelsers grundforløb, kan det forstås som et særtræk ved det danske overgangssystem (Jørgensen, 2009). Opdelingen af unge i to adskilte spor sker i Danmark allerede efter grundskolen, og det indebærer at unge i en tidlig alder skal vælge en specifik faglig uddannelse, hvis de ikke går til gymnasiet. Mange unge oplever det som vanskeligt, og det bidrager til et højt frafald i erhvervsuddannelserne. Desuden indebærer spordelingen en betydelig social sortering af de unge i forhold til deres sociale oprindelse. Tre gange så mange elever i de gymnasiale uddannelser har forældre med en videregående uddannelse, når man sammenligner med eleverne i erhvervsuddannelserne (Jensen & Larsen, 2011). Også på andre områder har eleverne i de studieforberedende ungdomsuddannelser flere ressourcer end eleverne i erhvervsuddannelserne. En tilsvare-

ende social sortering mellem elever i de erhvervsrettede og de studieforberedende programmer finder også sted i Norge og Sverige, hvilket også her bidrager til et højere frafald i de erhvervsrettede programmer (Olofsson, 2008; Markussen, 2010).

Den sociale sortering, som er indbygget i uddannelsessystemet, kan forklare en betydelig del af det høje frafald i erhvervsuddannelserne. Men samtidigt må det fremhæves, at skolerne og lærernes indsatser i forhold til den enkelte elev kan gøre en forskel.

Den registerbaserede del af det danske studie af frafald i erhvervsuddannelserne viste, at skolernes praksis gør en forskel for frafaldet. Når der blev korrigeret for andre forskelle mellem erhvervsskolerne (blandt andet elevernes sociale baggrund), viste der sig en forskel i frafaldet på i alt 24 % mellem den dårligst præsterende skole og den bedst præsterende skole (Jensen & Larsen, 2011). Det giver en indikation på, at der er betydelige muligheder for at skolerne kan lære af hinanden med hensyn til at nedbringe frafaldet.

KONKLUSION

I denne artikel har vi forsøgt at problematisere den dominerende forståelse af begrebet frafald. På den politiske arena ses frafald som noget entydigt negativt og som en enkeltstående hændelse, der sker som resultat af et individuelt valg. Og frafald forbindes direkte med den såkaldte 'restgruppe' der aldrig gennemfører nogen uddannelse ud over grundskolen. Vi har argumenteret for en mere nuanceret og processuel forståelse af fænomenet frafald.

For en del af de interviewede elever viste frafaldet sig som et relevant og kvalificeret omvalg, mens det i andre tilfælde var udtryk for sociale, faglige og personlige problemer. I det første tilfælde er der tale om en erfaringsmæssig progression, hvor omvalget gør eleverne mere kvalificerede til at vælge en ny uddannelsesretning. I det andet tilfælde fører de uafklarede personlige, faglige og sociale problemer eleverne til frafald, uden at eleverne bliver mere afklarede. Hos nogle elever opleves frafaldet tværtimod som et nederlag. Vores interviewundersøgelse peger også på, at der er en tendens til at elever, der oplever flere frafald udvikler en frafaldskarriere med en selvforstærkende effekt. Endvidere peger vores undersøgelse på, at de elever, der har store personlige og sociale problemer nemt kommer til at cirkulere fra den ene uddannelsesinstitution til den næste uden at have de personlige ressourcer, der skal til for at færdiggøre en uddannelse.

Der er behov for en mere differentieret og kvalificeret forståelse af frafald. For det første er der behov for at skelne klarere mellem afbrud, omvalg af uddannelse og varigt frafald. For det andet kan frafald ikke alene kan forstås som resultat af elevernes bevidste, individuelle beslutninger, men må forstås som en konsekvens af et samspil mellem sociale, organisatoriske og strukturelle forhold. En del unge bliver valgt fra, når de søger en læreplads – det gælder især minoritetskøn og etniske minoriteter. Endelig har vi påpeget, at der bag ved de høje frafaldsprocenter ligger mange forskellige årsager til at eleverne i erhvervsuddannelserne falder fra. Nogle årsager ligger langt tilbage i de unges livsforløb og har at gøre med en belastende social opvækst. Selv om frafaldet sker, når eleverne går på erhvervsskolen, så kan kimen til frafaldet være skabt meget tidligere, hvilket betyder at årsager til frafald i ungdomsuddannelserne også må findes i folkeskolen. Andre årsager ligger i de vanskeligheder, som mange unge har i livet udenfor skolen. Undersøgelser af frafald fra den enkelte uddannelse må derfor suppleres med studier af unges overgange både på tværs og på langs i deres livsforløb. På tværs ved at inddrage de unges multiple overgange i de forskellige livsfæjer som moderne unge lever i: uddannelse, familie, ungdomskulturer, kærester, fritidsarbejde, m.v. Og på langs ved at inddrage studier over tid af overgange mellem forskellige trin i uddannelsessystemet, forskellige livsfaser, familierelationer, m.v. Følgelig bør en effektiv indsats mod frafald ikke kun rettes mod frafaldet som en enkeltstående hændelse i skoleforløbet. Indsatsen må gå tværs af institutioner og rettes bredere mod samspillet over tid mellem de unges sociale vilkår, de institutionelle risici og de unges strategier og valg i uddannelsessystemet.

LITTERATUR

- AE Rådet. (2008) *Mangel på uddannet arbejdskraft i fremtiden*. Arbejderbevægelsens Erhvervsråd: <http://www.ae.dk>
- Alexander, K., Entwisle, D. & Horsey, C. (1997) From first grade forward: Early foundations of high school dropout. *Sociology of Education*, 70(2), 87-107.
- Alexander, K. L., Entwisle, D. R., & Kabbani, N.S. (2001) The dropout process in life course perspective: Early risk factors at home and school. *Teachers College Record*, 103(5), 760-822.
- Barrington, B. L. & Hendricks, B. (1989) Differentiating characteristics of high school graduates, dropouts, and nongraduates. *Journal of Educational Research*, 82(6), 309-319.
- Case, J. M. (2007) Alienation and engagement: Development of an alternative theoretical framework for understanding student learning. *Higher Education*, 55(3), 321-332.
- DCUM. (2006) *Analyse af frafald på erhvervsuddannelserne og social- og sundhedsuddannelserne: undervisningsmiljøet som underliggende fokus*. København: Dansk Center for Undervisningsmiljø.
- Entwistle, D. R., Alexander, K. L. & Olson, L. S. (1997) *Children, schools, and inequality*. Boulder, CO: Westview.
- EVA. (2009) *Handlingsplaner for øget gennemførelse på erhvervsuddannelserne: analyse af erhvervsskolernes handlingsplaner 2009*. Danmarks Evalueringsinstitut: www.eva.dk
- Finn, J. (1989) Withdrawing from school. *Review of Educational Research*, 59(2), 117-142.
- Glaeser, J. (2006) Dropping Out of Further Education: A Fresh Start? Findings from a German Longitudinal Study. *Journal of Vocational Education & Training*, 58(1), 83-97.
- Garnier, H., Stein, J. & Jacobs, J. (1997) The Process of Dropping Out of High School: A 19-Perspective. *American Educational Research Journal* 34(2), 395-419.
- Grønborg, L. (2013 – under udgivelse) Scaring the Students Away? Institutional Selection through Assessment Practices in the Danish Vocational and Educational Training System. *The Journal of Vocational Education & Training*.
- Hargreaves, D. H. (1967) *Social Relations in a Secondary School*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Jimerson, S., Egeland, B., Sroufe, L.A. & Carlson, B. (2000) A prospective longitudinal study of high school dropouts examining multiple predictors across development. *Journal of School Psychology*, 38(6), 525-549.
- Heinz, W. R. (2001) Transition discontinuities and the biographical shaping of early work careers. *Journal of Vocational Behavior*, 60(2), 220-240.
- Hodkinson, P. & Bloomer, M. (2001) Dropping out of further education, complex causes and simplistic policy assumptions. *Research Papers in Education*, 16(2), 117-140.
- Humlum, M. & Jensen T. P. (2010) *Frafald på de erhvervsfaglige uddannelser: karakterisering af frafaldstruede unge*. København: AKF.
- Jensen, T. P. & Larsen B. (2011) Hvem falder fra i erhvervsuddannelserne og ender i restgruppen? – spiller skolen nogen rolle? I C. H. Jørgensen (Red), *Frafald i erhvervsuddannelserne*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Jørgensen, C. H. (2009) Fra uddannelse til arbejde: ikke kun en overgang. *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 11(1), 67-86.
- Lundahl, L. & Arreman, I. E. & Lundström, U. & Rönnerberg, L. (2010) Setting Things Right? Swedish Upper Secondary School Reform in a 40-Year Perspective. *European Journal of Education*, 45(1), 46-59.
- Markussen, E. (2010) (Red.) *Frafald i utdanning for 16–20 åringer i Norden*, TemaNord 2010:517, København: Nordisk ministerråd.

- Moberg, R. J. (2010) *Er nogen mere lige end andre?* PhD. Afh. Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning. Aalborg: Aalborg Universitet.
- New Insight. (2008) *Frafald mellem HG og hovedforløbet i de merkantile erhvervsuddannelser*. <http://www.uddannelsesnaevnet.dk/>
- Newman, G., Wehlage, G. & Lamborn, S. (1992) The Significance and Sources of Student Engagement. I G. Newman (Red), *Student Engagement and Achievement in American Secondary Schools*. New York: Teachers College.
- Olofsson, J. (2008) *Ungdomars väg från skola till arbetsliv: nordiska erfarenheter* (TemaNord 2008:584). København: Nordisk Ministerråd.
- Raffe, D. (2008) The concept of transition system. *Journal of Education and Work*, 21(4), 277-296.
- Rumberger, R. (2011) *Dropping Out: Why Students Dropout of High School and What Can Be Done About It*. Cambridge: Harvard University.
- Rumberger, R. (2004) Why Students Drop Out of School. I G. Orefield (Red.), *Dropouts in America: Confronting the Graduation Rate Crisis* (131-155). Cambridge, MA: Harvard Education.
- Slot, L. V. (2008) *Praktikpladser og formidlingspraksis: praktikkonsulentens i spændingsfeltet mellem virksomhedskrav og hensynet til ikke diskrimination*. København: Rockwool Fondens Forskningsenhed.
- SOU 2011:72. *Gymnasial lærlingsuddannelse: med fokus på kvalitet*. Stockholm: Statens Offentliga Utredningar.
- Undervisningsministeriet. (2008) *Tal der taler*. København: Undervisningsministeriet.
- Undervisningsministeriet. (2012) *Stigning i antallet af praktikpladssøgende*. Tilgået [Jan. 21. 2013]: www.uvm.dk.
- UNI-C. (2011) *Beskrivelse af Metoden bag profilmodellen*. www.uvm.dk.
- UNI-C. (2012) *Profilmodel 2011: fremskrivning af en ungdomsårgangs uddannelsesniveau*. UNI•C Statistik & Analyse, 3. december 2012.
- Walther, A. (2006) Regimes of youth transitions: Choice, flexibility and security in young people's experiences across different European contexts, *Young*, 14(2), 119-139.
- Willis, P. (1977) *Learning to Labour: How working class kids get working class jobs*. Farnborough: Saxon House.

NOTER

- 1 Hf: højere forberedelseseksamen: 2-årig studieforbereende uddannelse.
- 2 Hhx: en 3-årig gymnasial studieforbereende uddannelse uden arbejdspraktik.
- 3 HTX: Højere Teknisk Eksamen er en studieforbereende uddannelse, kaldes også teknisk gymnasium.